

Слободан Рељић

ЗАШТО ЈЕ ЗАПАД ОДЛУЧИО ДА УБИЈЕ САМОУПРАВЉАЊЕ

Сажетак

У социјалистичкој Југославији је као привредни систем испробано самоуправљање, један од ретких практичних примена економске демократије, идеала слободног друштва. Тај систем је у својој здравој фази, до седамдесетих година, давао и изузетне економске резултате. Кад се Југославија 1974. разломилa на републичке ентитете, самоуправљање је гушено и злоупотребљавано као основ за подизање значаја националних олигархија. Земља је неодговорно задуживана и морао се позвати ММФ у помоћ. Био је то почетак убрзаног и темељног разарања опасног „југословенског примера“.

Кључне речи: економска демократија, етатизам, рад, слободан, капитализам, хришћанство, породична задруга

1.

Од када се Југославија усмеравала правцем којим је могла ићи само „од лошег ка горем“? Мајкл Паренти, политиколог, за ту тачку узима почетак миленијума. „Извештај *Економист интелиџенс јунита* из августа 1999. закључује да огромна разарања НАТО бомбардовања инфраструктуре Југославије воде драматичном економском паду у периоду који следи. ГДП је пао за 40 процената у првој години после бомбардовања и

остаће на том нивоу који далеко испод стања у претходним деценијама. Југославија ће, ускоро, предвиђа се у Извештају, убрзо постати најсиромашнија земља у Европи. Мисија је окончана“, пише Паренти у књизи „Убити нацију – напад на Југославију“¹. Мисија Запада!

Петнаест година касније Ноам Чомски ће објашњавати последице те идеје из доба Хладног рата - да се простор бивше Југославије економски затре. Тражећи разлоге за НАТО-бомбардовање СРЈ он цитира високог чиновника Стејт департмента Строба Талбота из предговора за књигу његовог потчињеног Џона Нориса: „ако стварно желите да разумете како се мислило у врху Клинтонове администрације, то је књига коју морате прочитати. (Реч је о књизи *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*). Он каже да прави разлог за рат нема никакве везе са Косовским Албанцима. То је било зато што Србија није прихватала захтеване друштвене и економске реформе, што значи да је то било последње место Европе које се није подвргло неолибералном програму под вођством САД. Због тога је морала бити елиминисана. То је објашњење с највишег места“². Грех Југославије је пао на највећи народ, државу наследницу Србију и главни град Београд.

То још директније показује истраживања Мајкла Чосудовског, канадског професора из Монтреала и оснивача Центра за истраживање глобализације *Global Research*, који је нашао да је „одлуку да се уништи Југославија званично Вашингтон донео још 1974. године у време Ричарда Никсона, а криви део посла обавиле су западне обавештајне агенције на челу са ЦИА“³. Чосудовски тврди да је „неколико година касније, 1981, Реганова администрација разрадила документ у ком стоји да Југославија треба да се демонтира, и то из економских разлога:

Тадашњи моћници Светске банке и Међународног монетарног фонда су проценили да им не треба успешна социјалистичка земља као пример да тржишна привреда успева и у социјализму. Зато је у вашој земљи економска

1 Michael Parenti, *To kill a nation – The attack on Yugoslavia*, London, New York: Verso, 2000.

2 Noam Chomsky, *Yugoslavia: Peace, War, and Dissolution*, Okland: PM Press, 2018, p.67.

3 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:787583-PROF-MAJKL-COS-UDOVSKI-Jugoslaviju-je-Vashington-razorio-1974>

криза направљена 1981, док је 1989. и 1990. доживела експанзију. Национализми су дошли у исто време, и ту су западне обавештајне агенције имале пресудну улогу, па су вешто искористиле нерашчишћене рачуне из Првог и Другог светског рата између два највећа народа у СФРЈ⁴.

2.

Једна од најутицајнијих (нео)либералних личности Милтон Фридман, „кључна фигура чикашке школе у економији, чији су представници добили осам Нобелових награда, много више од било које друге школе“⁵, дошао је у Југославију 1962. да се упозна са социјалистичким самоуправљањем. Он је са супругом Розом, такође познатим и утицајним економистом, остао неколико недеља, а радна и студијска посета је обновљена деценију касније – у пролеће 1973. Сусрео се с нечим што је било на сасвим другој обали од оне коју је он сматрао најбољом.

Исте те године (1962) објављена је и култна Фридманова књига *Капитализам и слобода* коју су либерали држали као теоретски оквир из кога би требало да следи практично деловање. Одмах на почетку тог списка, којем научна расправа није главна мотивација, Фридман је изнео своју филозофију односа економске и политичке слободе. Наравно, нема ту ништа ни од Хегелове идеје о раду, а камоли од Марксовог ослобођења од отуђења. Економска слобода је интерпретирана као „јачање акцента на приватно тржиште“ и „слободна размена приватног предузетништва“⁶. У Фридмановом фокусу је класа предузетника а економска слобода служи да би се „спречила физичка присила једног појединца над другим и испунили добровољни уговори“⁷. Економска демократија ту није ни у примисли, а камоли циљ. Грађанима се у економској сфери и не обећавају никакве слободе.

Хуманистичка, слободарска и прогресивистичка страна раног капитализма ту није никаква инспирација. Ни у фусноти нема идеја о раду као слободном и креативном чињењу Човека,

4 Ibid.

5 Милтон Фридман, *Капитализам и слобода*, Београд : Служени гласник, 2012, стр. 215.

6 Ибид., стр. 24.

7 Ибид., стр. 25.

а које сежу до Вилхема фон Хумболта (1767-1835), пруског министра просвете, који је „инспирирао Џона Стјуарта Мила (1806-1873) и био оснивач класичне либералне традиције у XVIII веку. Као и Адам Смит (1723-1790) и други, фон Хумболт је осећао да је потреба за креативним радом и радом под његовом контролом у коренима људске природе. То би морало постојати у основи сваког пристојног друштва“.⁸

3.

У здравом капитализму и либералној деморатији у успону акценат је на развоју и ослобођењу Човека. Теоријска основа за тај начин разумевања економије и рада долази из потребе да се разреши „супротност између терета и уживања у раду“ који је Георг Вилхем Хегел (1770-1831) показао „у појму дијалектика отуђења и еманципације и тиме створио аналитички темељ за схватање отуђења, повезаног са израбљивањем или експлоатацијом. Хегел полази од тезе да се човек може остварити само путем рада, али да израбљивање спречава то остварење. Међутим, отуђење у раднику (код Хегела : слуга) нужно рађа жељу за превладавањем зависности и израбљивања“.⁹

У идеолошком смислу право Човека на (само)управљање радом је марксистичка смерница за социјалистичко друштво, пошто Карл Маркс (1818-1883) „своју аргументацију са идеолошке преноси на материјалистичку раван... По његовом мишљењу, прво је потребан технички развој, заснован на тежњи за профитом, да ослободи рад од његових традиционалних ограничења и доведе до развоја његових производних снага које онда долазе у супротност са производним односима. Излазак из те супротности налази се у превладавању либерално-капиталистичког својинског поретка и реализацији слободног социјалистичког друштва“.¹⁰

8 Noam Chomsky, interviewed by David Barsamian, *Secrets, Lies and Democracy*, Tucson, USA: Odonian Press, 1994, p. 17.

9 Андреа Комлоши, *Рад – глобалноисторијска преспектива од XIII до XXI века*, Београд: Албатрос Плус, 2018, стр. 18.

10 Ибид., стр. 19.

„Превладавање либерално-капиталистичког *својинског* поретка“ било је главна црта која је разликовала покушаје да се капитализам хуманизује. Либерални класици од Адама Смита и Џона Стјуарта Мила су били за успостављање хуманијег односа према раду, али нису прихватили промену својинског односа. Резултати тог односа су, иначе, озбиљно бринули носиоце либералне власти, као на пример, америчког председника Томаса Џеферсона (1743-1826) који је упозоравао на опасност из „банкарских институција и монадичних инкорпорација“ у којима је концентрисана моћ директно супротна демократији која је „укорењена у слободи, солидарности, избору посла и могућности учешћа у јавном поретку“.

Век и по касније Џон Дјуи (1859-1952), кључни амерички мислилац двадесетог века, доказивао је да се џеферсоновско мрачно пророчанство остварује, јер су „институције приватне моћи постале апсолутистичке институције, неодговорне и у основи тоталитарне у својој унутрашњој структури“.¹¹ Милтон Фридман је међу онима које те хуманистичке заврзламе више нису занимале.

4.

Слобода је у Фридмановим пројекцијама само човеков архетип на који се утиче да би се успоставио ефикасан и стабилан систем неслободе. Како је писао Орвел: Слобода је ропство. Милтон Фридман држи до слободне економија која „људима даје оно што желе, а не оно што одређена група мисли да би требало да желе“. Овим лепим речима морало би се додати да у капиталистичком друштву нема економски равноправних појединаца. Напротив, њихова подвојеност је толика да је илузија и говорити о слободном одлучивању огромне већине која је слободна само да на тржишту рада нуди своју радну снагу. И слободно виче у Хајд-парку, нерадним даном.

Сам процес демократизације западног друштва на крају се своди на бирократизовани и јасно усмеравани систем представничке демократије у коме се доносе закони који

¹¹ Noam Chomsky, interviewed by David Barsamian, *Secrets, Lies and Democracy*, Tucson, USA: Odonian Press, 1994.

штите власништво и право на богаћење једне класе а слобода појединца тоне у манипулисање и употребу. Зато делује цинично Фридманово објашњење како свако у том друштву може да напредује ка свом циљу а да је за то „неопходно само убедити неколико богатих људи да дају средства за *било коју идеју*“.¹² Само то?

Било коју идеју?! Неколико богатих људи?! То је могло бити уверљиво само у време хладног рата неком лично погођеном и острашћеном антикомунисти. И могло се уверљиво користити у антикомунистичкој пропаганди. Тако и Фридман налази пример економске слободе, кад је откривено да је неки озбиљан сценариста у Холивуду, упркос томе што је прокажен и екскомунициран из друштва и са посла, ангажован да пише под псеудонимом. „Комерцијални нагласак, чињеница да људи који воде предузећа имају подстицај да зараде што више новца, штитила је слободу појединца са ‘црне листе’, дајући им другачији облик запослења и подстичући људе да их запошљавају“.¹³ Да су комунисти с Истока били способни да се баве овако ефикасно осмишљеном пропагандом и они су све своје „прогоне“ могли да означе „другачијим обликом запослења“.

Иначе, и Фридманови приговори самоуправљању су били крајње површни и односили су се на – власништво. Самоуправљачи нису били прави власници предузећа и то је, по Фридману, главни проблем при мотивацији за рад и у инвестирању за развој. Друштвено власништво подразумева да кад радник напушта фабрику све остаје фирми, а он нема – деонице. Оваква врста приговра је одбрана либералног система и у основи нема ништа са суштином.

Милтон Фридман је, иначе, иза себе оставио и творевину познату под именом „чикашки момци“ што означава економисте-оперативце који беспризорно и бескрупулозно исцрпљују неку земљи, неки народ за рачун америчког корпоративног капитала. Лично је Фридман са Арнолодом Харбергером на Чикашком универзитету спремао оперативце за демонтажу левих система, а њихови специјалци су се истакли помажући

12 Милтон Фридман, *Капитализам и слобода*, Београд : Служени гласник, 2012, стр. 28.

13 Фридман Милтон, *Капитализам и слобода*, Београд : Служени гласник, 2012, стр. 31.

генералу Пиночеу 1973. године после насилног свргавања демократске левичарске владе Салвадора Аљендеа у Чилеу. Методи су једноставни: широка дерегулација (избацивање државе из фронта бриге за предузећа), тотална приватизација и наглашена брига о „страним инвеститорима“.

Кад се вратио у Чикаго после другог боравка у Београду (1973.) Фридмана је могао да то искуство примени у процени куда би кренуо Аљендеов Чиле, ако би га се пустило да се слободно развија. Јер Салвадор Аљенде је припадао оним Јужноамериканцима који су сматрали да имају право да не буду део „америчког националног интереса“ него да стварају државу која би остваривала народни, чилеански национални интересе. Онако како су то већ започели Фидел Кастро и Ернесто Че Гевара кубанском револуцијом (1953-1959).

Подсетићемо да је Југославија кубанским револуционарима била и подршка и узор. Кад је као водећи дипломата кубанске владе Ернесто Че Гевара 1959. године посетио Југославију поред интересовања за фабрике оружја, он је указао „на брзи развој југословенске привреде и подвукао специфичности форми које је Југославија нашла за свој друштвени развој, који их је заинтересовао“, а - „највећи утисак на њих оставио је систем радничког самоуправљања“.¹⁴

5.

Самоуправљање, иначе, није никакав пелцер који је међу Јужне Словене донесен са неке друге планете. Однос према својини и раду, који се појављује у „југословенском експерименту“ у складу је са културним кодом јужнословенских народа. Вековима су те заједнице живеље у породичним задругама у којима је својина била недељива. На то је указао Валтазар Богишић у *Зборнику садашњих правних обичаја код Јужних Словена* (1874) кад је доказивао да „су малогдје писани закони (па по томе и отпрва судских послова) налазе у тако огромној опрјечи с одношајима и потребама позитивног живота (особито гледе сељака) као што то бива у нас“. Разлог томе је што је „у нас већи дио ти законодавних производа

¹⁴ Милица Пејчиновић, Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-куанских односа, *Војноисторијски гласник* 2/2017, стр. 246.

основан... искључиво обзиром на потребе земаља посве различитих од наших, у мало не у свим важнијим одношајима друштвено-правног живота. Са друге пак стране, у састављању закона не обзираху се састављачи на особити течај и правац историчког развитка и на друге важне елементе, који дадоше облик самосвој и земљама Јужних Словена и њима самијем“.¹⁵

Закони који су наметани јужнословенским народима односили су се на инокосну породицу (отац, мајка и деца) која је преовладала у европским друштвима из којих су ти прописи преузимани, па је Богишић упозоравао да „будући да се може слободно казати да ни десети дио нашег народа,(не) живи по писаним државом издаваним законима у већини приватних одношаја, него по своме самородном праву“ ваљало би обратити пажњу на – задругу. Однос 90:10 Богишић је установио вишегодишњим прикупљањем емпиријске грађе. И његов *Зборник* је извештај о томе.

И *Србија на Истоку (1872)* најважније дело Светозара Марковића се детаљно бави породичном задругом – као начином организовања живота и привреде међу српским живљем. Он подсећа да је задруга тако постављена да производи све што јој је потребно, а то је уводи у сукоб са савременом поделом рада. „По своме строју, породична задруга не би била кадра да произведе све намирнице у развијеном људском друштву, и то је узрок што она пропада са развитком цивилизације.“

Али то што пропада односи се оно без чега се друштво тешко може сматрати хуманистичким, те „сви највећи мислиоци о друштву сматрају као економски идеал такво друштво где би сваки члан радио различне послове наизменице, који одговарају његовим природним склоностима и способностима, а не да би био прикован за један посао као савремени европски радник; осим тога: да сваки члан друштва узајамном обавезом свију чланова добија намирнице, и да не мора прометати куповином и продајом из деведесет девете руке оно што може добити из прве. Једном речи: савремени економски идеал веома је близак у начелу оном економском строју који постоји у задрузи“.¹⁶ Светозар Марковић је закључивао да „управо оно што неки

¹⁵ Валтазар Богишић, *Зборник садашњих правних обичаја код Јужних Словена*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1874, стр. 9.

¹⁶ Светозар Марковић, *Српске обмане, Србија на истоку*, Београд: БИГЗ, 1973, стр. 58-59.

економисти зову ‘капитал’ у савременом газдинству, (у задрузи) спадају у заједничку својину“.

Светозар Марковић указује и на друштвене последице гурања рада у услове апсолутне хегемоније приватне својине, где је материјална добит једини циљ. „У српском патријархалном друштву не беше никад проституције, ни пауперизма, у којима труле хиљадама људи на Западу; у српском народу веселје се никада не претвара у пијанство, од чега болује раднички свет на Западу, а љубав се никад не претвара у разврат. *Породична веза и општинска узајамност* (курзив С.Р.) оградилa је сваку личност од крајњих друштвених болести, којима подлеже раднички свет на Западу. Ова узајамност у целој општини огледа се у свакидашњем животу, као и у пољским радовима“.¹⁷

Тек је капитализам који је неумитно стизао донео српском народу и ове „вредности“ и разарајући пордичну задругу укидао и њене вредности. Јер, „само *разнородно* занимање у сеоској задрузи чини те је радник у њој ведрији, разборитији и енергичнији но онај радник који је *прикован све за један посао*. *Ништа тако не убија вољу за рад и предузимачки дух, не затупљује ум човеков, као непрекидни рад једног истог посла*“, писао је самосвесни Светозар Марковић тако да је та мисао и данас, после век и по, актуелна и хуманистички и научно утемељена. „Један од најважнијих захтева саврмене друштвене науке: да се сваки радник занима разноликим послом – постигнут је у сељачкој задрузи. Зато пољски радник и код највећег терета не може никад да се претвори у тупи, неосетљиви алат или саставни део машине, као што се веома често дешава са радником на Западу.“

Светозар Марковић је био човек који се држао реалности те је опомињао „да је и тај раднички свет (на Западу) некад живео у таквом истом патријархалном друштву, па је то друштво пропало. Очигледно код свију његових врлина, оно мора имати неку клицу у себи која га руши“.¹⁸ Закључак који раздваја научне пројекције од „царства нужности“ којем се живот подвргава. Социјалиста који се за време боравка на студијама у Петрограду упознао с Чернишевским, а онда и са

17 Ибид., стр. 63.

18 Ибид., стр. 65.

социјалистичким идејама Запада, које су после револуционарне 1848. године биле у успону у капиталистичком друштву, налазио је у „духу“ задружног привређивања вредност која није за одбацивање.

6.

Утицај руске идеје и Чернишевског на српске социјалисте био је интензиван и трајао је. Николај Чернишевски (1828-1889) је настојао да сагледа и кључно економско питање предреволуционарне Русије: може ли земља да прескочи капиталистички период развитка? Може, закључивао је мислилац који, иначе, није био противник индустријског развоја. Како? Он је “супростављао национално богатство народном благостању. У капиталистичким земљама национално богатство расте, али се народно благостање смањује. Чернишевски је бранио сељачку ‘обчину’... као и Херцен, или касније Михајловски, изједначавао је интересе народа с интересима људске личности уопште”.¹⁹

После ће и Николај Берђајев (1874-1948) тврдити да антихришћанство иде законито уз “буржоаску политичку економију која је измислила економског човека и вечне економске законе”, иако критичар Октобарске револуције држаће да је “сам економски човек пролазна појава” и да је “могућа сасвим другачија мотивација за рад која у већој мери одговара људском достојанству”.²⁰

“Западњачка схватања о својини су била туђа руском народу... Руским сељацима је увек био близак наивни аграрни социјализам”.²¹ Западно разумевање својине утемељено на римском праву никад није суштински прожело руску културу. “Сељаци су сматрали да је земља Божја, у људском смислу - ничија.” Последица тога је - *обчина*, што је колективно газдовање земљом, а “сељаци су сањали о ‘црном комаду (земље)’, а то ће рећи подели земље сељацима”. Тек ће револуција имати то на уму, али ће их ипак задржати у колхозима, одвојене од

19 Николај Берђајев, *Извори и смисао руског комунизма*, Београд: Књижевне новине, 1989, стр. 40.

20 Ибид., стр. 153.

21 Ибид., стр. 8.

потпуног испуњења сна, што у југословенској револуцији није био случај. Те варијације нису поништавале парадокс на који је Берђајев указивао у односу комунизма и капитализма према својој културној и духовној основи – хришћанству.

“Дух комунизма, религија и филозофија комунизма су нешто антихришћанско и антихуманистичко”, писао је Николај Берђајев са искуством комунизма и антикомунизма, “међутим, у социјално-економском систему комунизма постоји већи удео истине која је у потпуној сагласности са хришћанством, у сваком случају тога је више него у капиталистичком систему који је *најдубље антихришћански систем*”(курзив С.Р.), констатује се у делу *Извор и смисао руског комунизма*.

“Јер”, наставиће Николај Берђајев, “управо капиталистички систем најпре гуши личност и дехуманизује људски живот, он човека претвара у ствари и робу, па не приличи заштитницима тог система да раскринкавају комунисте због односа према личности и дехуманизацији људског живота. Управо је индустријско-капиталистичка епоха потчинила човека власти економике и новца и не приличи њеним адептима да уче комунисте јеванђељској истини да *човек не живи само од хлеба*. За мене је проблем хлеба материјални проблем, али је питање хлеба за моје ближње, за све људе је духовно, религијско питање”.²² Самоуправљање је у таквом контексту најава могућности промене, али која је последње што би капиталистичком систему било потребно.

7.

Шта је било важно у одбијању једне мале земље да спроведе економске реформе у складу с Вашингтонским консензусом? Једна је ствар недисциплина, а друга – тип економског система који је постојао у Србији пре транзиције. Реч је о једном од ретких покушаја да се успостави демократија у економској сфери. То се у СФРЈ звало – радничко самоуправљање.

Кад се Југославија распадала као последњи бранилац самоуправљања појавио се угледни економиста Бранко Хорват. Његова књига „АБЦ југословенског социјализма“

22 Ибид., стр. 152.

преведена је и на кинески, иако се у том времену није појавила у Кини. Он је за самоуправљање написао да „значи самостално доношење свих основних привредних одлука. То је оних девет одлука : одлука о производњи; купопродаји и финансијама; трансакцијама с иноземством; формирању цијене; инвестицијама; запошљавању; именовању пословодних органа; расподјели дохотка и интерној организацији.

Постоји једно наслијеђено вјеровање да су одлуке најефикасније ако се могу доносити ауторитарно - онај који има овлаштења одлучује, а остали беспоговорно извршавају . На том се ауторитарном начелу заснива класично капиталистичко и етатистико подuzeће Ако се због неких идеалистичких разлога жели увести демократичност у одлучивање, онда то према литератури с подручја организације и пословања значи компромис; што је више демократичности то је мање ефикасности и обрнуто. Тек од недавно почело се увиђати да је ауторитарна ефикасност ниска: људи извршавају наређења, али (ако су њихови демократски осјећаји повријеђени) с ниском ефикасношћу и тихом саботажом. Стога се социјалистичко начело организације неће заснивати на некој трампи између партиципације у одлучивању и ефикасности, него на максимирању демократичности уз максимирање ефикасности“.²³

Ефикасности у капиталистичком начину привређивања никад доста, али супротно западњачким антикомунистичким интерпретација радничко самоуправљање је остваривало „екстремно брз раст и раст животног стандарда. Између 1954. и 1964. БДП је растао готово 9 одсто годишње, што је Југославију стављало у ред врло брзо растућих економија у свету“.²⁴

„Током педесетих, индустријска производња се увећавала 13,4 одсто годишње и бруто домаћи производ 8,8 одсто. Раст је био мањи шездесетих и седамдесетих: у индустријској производњи 8,8 и 7,5 одсто респективно, и БДП 7 одсто и 6 одсто, али у сваком случају је био вредан поштовања“.

23 БранкХорват о, *АБЦ југословенског социјализма*, Загреб: Глобус, 1989, стр. 20-21.

24 Charles E.Lindblom, *The Market Sistem- What It Is, How It Works, and What To Make of It*, Yale University Press, 2011.

Управо је то обеснажило разне приговоре - да о тој својини нема ко да брине. „Неки су указивали да ће самоуправљање довести до тога да цео приход предузећа заврши претварајући се у лични приход радника и да се не врши довољно улагање у предузеће, али јавиле су се високе стопа улагања: 1976. године 33 одсто БДП је било уложено. (Једина земља која се могла упоредити с Јапаном од 30 одсто; Канада је имала 23 одсто и САД 16 одсто).“²⁵

Бранко Хорват који је и сам био прво учесник револуције а онда активан учесник у послератном подизању земље морао је, тих година распада, да подсети „да није баш све у Југославији било лоше. Напротив, непосредно након револуције успостављен ауторитарни систем имао је велики мобилизацијски потенцијал. Он се темељио на стварним заслугама за ослобођење земље и федеративно рјешење националног питања, на обрани од стаљинистичког империјализма и на увођењу радничког самоуправљања. Шести конгрес КПЈ/СКЈ и партијски програм из 1958. усмјерили су развој исправно. За тај исправан смјер карактеристично је одумирање репресивних функција државе, трансформација једнопартијског система у политички систем без партија и развој интегралног друштвеног самоуправљања. Експлозија креативности која је у раздобљу од 1952 до 1964. изазвала такав привредни и знанствени развој који никад није био забиљежен у Европи - само је емпиријска потврда исправности оријентације. С удаљавањем од револуције та је оријентација полако напуштана, а од године 1972. па даље изведен је радикални заокрет унатраг“²⁶ Самоуправљање је почело да копни.

8.

Следила је преломна 1974. кад се, на таласу дебиروقратизације, приступило разградњи централног државног механизма. Нафтна кризи 1980-их и све захтевније потребе националних бирократија, да повећањем надница и

25 Лебовиц, *Поуке југословенског самоуправљања*, 2014. <http://www.princip.info/2014/05/03/pouke-jugoslovenskog-samoupravljanja/>

26 Бранко Хорват, *АБЦ југословенског социјализма*, Загреб: Глобус, 1989, стр. 77.

плаћањем радничке сагласности подижу паралелне републичке државности, већ 1981. су СФРЈ довеле на руб банкрота са дугом од око 20 милијарди долара. Била је нужна „помоћ пријатеља“ и ту се појављује Међународни монетарни фонд.

У периоду 1979-1988 Југославија је потписала шест аранжмана са ММФ, што је водило мерама штедње, смањењу плата, паду производње и животног стандарда. „Програми стабилизације“ су повећавали компетитивност предузећа, али су плате изгубиле трећину вредности. Већ видљиве националне пукотине су се убрзано шириле, па су сви процеси и националистички, и децентралистички, и демократизацијски водили земљу у дезинтеграцију.

Децентрализованост федералне државе омогућавала је задуживања на разним нивоима, а дуг је падао на њена плећа. Између 1984. и 1989. Југославија је, због високих каматних стопа које су тада важиле, морала да плати 14 милијарди долара на дуг. То је било 40 одсто зараде од извоза. Последица је разарање привредног система – раст инфлације, пад прихода. Западне финансијске институције су биле спремне да рањену Југославију приме на „лечење“.

И крајем осамдесетих Југославија је морала да се подвргне „условима ММФ- да би обновила зајмове“. Као и свугде, ММФ је тражио смањење друштвених трошкова, али „постојале су неке специфичне мере које су узимале у обзир конкретну ситуацију земље: услови ММФ су укључивали и трансформацију банака и самоуправних предузећа са јасним статусом власништва, то јест у капиталистичке корпорације“.²⁷

То је водило систематичној разградњи система. Крајем деведесетих, стање постало безнадежно. „ММФ је као услов за нова задуживања тражио укидање самоуправних предузећа. Настала је општа економска криза која произвела друштвену кризу, јачала је тежња богатих република (Словеније и Хрватске, конкретно) да се напусти југословенска федерација – и избио је рат. Ово је довело не само до укидања самоуправљања већ и земље“.²⁸

27 Лебовиц, Поуке југословенског самоуправљања, 2014. <http://www.princip.info/2014/05/03/pouke-jugoslovenskog-samoupravljanja/>

28 Ибид.

И тако је „југословеснеки експеримент“ окончан, али идеја, велика историјска Идеја - да они који раде овладају производњом и да се испражњеној грађанској демократији дода и суштинска економска демократија - остаје. Бранко Хорват је крајем осамдесетих изнео занимљиву разлику између социјалистичке и капиталистичке привреде. Демократија и слобода нису нужно потребни за капиталистички начин привређивања. Напротив. „Капиталистичка привреда може поднијети и политичку диктатуру. Мусолини, Хитлер и латинско-амерички диктатори то су сасвим успјешно демонстрирали. У том су систему политичка и привредна сфера довољно одвојене да могу донекле и аутономно функционирати. То уопће није могуће у социјализму“.²⁹

Управо због тога, по Хорватовом разумевања социјализма, „источно-европске диктатуре нису никад доспјеле до социјализма“. Јер, „основна институција социјализма јест самоуправљање. Радничко самоуправљање значи економску демократију.“³⁰

Уколико социјализам није сведен на прост етатизам, љуштуру старих идеја, „сасвим је немогућа коегзистенција на дуги рок између економске демократије у подuzeћу и политичке аутократије у друштву, између равноправности у привредном одлучивању и неравноправности у политичком одлучивању. Будући да се политика заснива на сили, она има могућност да се наметне привреди. А чим таква могућност постоји, она се одмах искориштава. Морални апели у вези с тим гротескно су наивни“.³¹

9.

Бранко Хорват је, у ствари, описивао стање СФРЈ пред распад, кад се већ „догодило да је због надмоћности политике развој самоуправљања био заустављен, а сама институција је дискредитирана. Опће разочарање водило је у инволутивну приватизацију, деградацију морала и коначно у друштвену

29 Бранко Хорват, *АБЦ југословенског социјализма*, Загреб: Глобус, 1989, стр. 76.

30 Ибид.

31 Ибид.

кризу“.³² Неповратну кризу. И поништавање сопственог знања а и здравог разума. Привесак у разорним пројектима Светске банке и Међународног монетарног фонда.

Кад су Хорвата у разореној земљи позвали „да као један од водећих хрватских економиста присуствује предавањима стручњака из Свјетске банке о примјени тржишних реформи у постсоцијалистичким еуропским транзицијским земљама“ он је то одбио: „својим британским језиком описао организаторима тог семинара да домаћи економисти познају економску ситуацију транзицијских земаља боље од стручњака из Свјетске банке, те да није добро примјењивати предложени ‘глобални модел тржишних реформи *пресликан из Чилеа* (курзив С.Р.) и још неких земаља Латинске Америке’ без уважавања економских, институционалних, политичких и осталих оквира у свакој еуропској постсоцијалистичкој земљи посебно“.³³ Његови ученици из Југословенског института за економска истраживања из Београда и истоветни мислиоци из Хрватске – нису одбијали такве позиве. Таман посла. Сви су били и почаствовани. И плаћени.

Ти људи су постали либералске креатуре, боље рећи карикатуре. И највећи противници тако капиталне вредности као што је економска демократија. Беда тог економског заокрета равна је беди коју је њихова, из Вашингтона и Брисела, теледиригована транзиција донела народима који су иза себе имали самоуправљање.

Показало се да транзиција сем бацања „социјалистичког самоуправљања“ у блато позног капитализма, нема никаву идеју о економској будућности „глобалног села“. Џозеф Стиглиц је неолиберализам у транзицији описао као „бућкуриш идеја, базиран на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва“. А „управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи ‘Вашингтонског консензуса’ и његове орјентације на приватизацију, либерализацију и

32 Ибид.

33 Ивица Грчар, Сјећање на Бранка Хорвата, барјактара слободне економске мисли, 2016. <http://www.autograf.hr/sjecanje-na-branka-horvata-barjaktara-slobodne-ekonomske-misli/#more-38110>

независност централних банака које концентришу своју пажњу искључиво на инфлацији.“

И резултат антикомунистичке помаме је ту: „Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле а неуспеси су очигледни: земље које су подржавале политике неолиберализма изгубиле су трку не само у економском развоју.“³⁴ Још нешто о суштини читаве „спонтаности“ антикомунистичке хистерије по Стиглицовом увиду: „Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он никад није потврђен у економској теорији. Сад је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поуке из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.“³⁴

Хрватски новинар који је интервјуисао проф. Хорвата годину пред смрт преноси да је он и тада веровао у своју визију из младости: ”Изворна дефиниција социјализма је демократско друштво социјалне правде. Не заборавите, демократско друштво социјалне правде је друштвени модел 21. столећа”.³⁵

А и записао је у време распадања земље самоуправљања: „Лењин је своједобно говорио да је социјализам совјетска власт (тј. једнопартијски систем) плус електрификација. Ми данас знамо да је та формула дубоко погрешна те да не води у социјализам, него у етатизам. То су закључили такођер Лењинови земљаци и насљедници, па сад ужурбано траже излаз из безизлазне ситуације. Југославенско искуство показује да је основа социјализма самоуправљање на радном мјесту и радикална, тј. социјалистичка демократија у политичком животу. Вријеме је да то искуство интелигентно искористимо“.³⁶

Није било снаге која би тада деловала интелигентно. Читав Исток је окупиран и претворен у задње двориште Западне Европе. То падање толико народа и држава називано је транзицијом. Економија се свела на распродају онога што су оставили родитељи, презрени самоуправљачи. Ни пријем

34 Јован Душанић, *Београдска економија*, Београд: Београдска пословна школа, 2008, стр. 34.

35 Ивица Грчар, Сјећање на Бранка Хорвата, барјактара слободне економске мисли, 2016. <http://www.autograf.hr/sjecanje-na-branka-horvata-barjaktara-slobodne-ekonomске-misli/#more-38110>

36 Бранко Хорват, *АБЦ југословенског социјализма*, Загреб: Глобус, 1989, стр. 78.

земаља „бећарске економије“ у Европску унију ништа није променио. Аргументима Бранка Хорвата дајем оволики простор због ретке способности да се не подлеже таласима које покреће „пљачкашка цивилизација“. И не пристаје на самопоништавање – и свог знања и својих личности - за џепарац. Шта год сада да дође с Истока који преузима лидерство над светском економијом - економска демократија ће бити идеал који ће привлачити најхрабрије и најхуманије. „Југословенски експеримент“ ће им увек бити незаобилазно искуство.

Литература

Берђајев Николај, *Извори и смисао руског комунизма*, Београд: Књижевне новине, 1989.

Богишић Валтазар, *Зборник садашњих правних обичаја код Лужних Словена*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1874.

Грчар Ивица, *Сјећање на Бранка Хорвата, барјактара слободне економске мисли*, 2016. <http://www.autograf.hr/sje-sanje-na-branka-horvata-barjaktara-slobodne-ekonomске-misli/#more-38110>

Душанић Јован, *Бећарска економија*, Београд: Београдска пословна школа, 2008.

Комлоши Андреа, *Рад – глобалноисторијска перспектива од XIII до XXI века*, Београд: Албатрос Плус, 2018.

Лебовиц Мајкл, *Поуке југословенског самоуправљања*, 2014. <http://www.princip.info/2014/05/03/pouke-jugoslovenskog-samoupravljanja/#>

Марковић Светозар, *Српске обмане, Србија на истоку*, Београд: БИГЗ, 1973.

Пејчиновић Милица, *Че Гевара у Југославији 1959. Прилог познавању успостављања југословенско-куанских односа*, *Војноисторијски гласник 2/2017*, стр. 235-256.

Рељић Слободан, Самоуправљање и Југославија, *Историја једне утопије – 100 година од стварања Југославије*, Београд: Catena mundi, 2018.

Фридман Милтон, *Капитализам и слобода*, Београд : Служени гласник, 2012.

Чосудовски Мишел, Југославију је Вашингтон „разорио“ 1974, *Вечерње новости*, Београд, 07. април 2019. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:787583-PROF-MAJKL-COSUDOVSKI-Jugoslaviju-je-Vashington-razorio-1974>

Хорват Бранко, *АБЦ југословенског социјализма*, Загреб: Глобус, 1989.

Chomsky Noam, *Yugoslavia: Peace, War, and Dissolution*, Okland: PM Press, 2018.

Chomsky Noam, interviewed by David Barsamian, *Secrets, Lies and Dmocracy*, Tucson, USA: Odonian Press, 1994.

Lindblom Charles E., *The Market Sistem- What It Is, How It Works, and What To Make of It*, Yale University Press, 2011.

Parenti Michael, *To kill a nation – The attack on Yugoslavia*, London, New York: Verso, 2000.

Slobodan Reljic

WHY THE WEST DECIDED TO ELIMINATE SELF-GOVERNING

Resume

In socialist Yugoslavia, self-managed market socialism had practical applications, as one of rare practical examples of economic democracy, as the ideal of a free society. This system, in its healthy phase by the 1970s, provided exceptional economic results.

When Yugoslavia split into republic entities in 1974, self-governing model was crushed and misused as a basis for raising significance of national oligarchies. Country was irresponsibly pushed into debt, therefor the IMF had to been called for help. That was the beginning of an accelerated and fundamental destruction of a dangerous “Yugoslav case”.

Keywords: economic democracy, etatism, labor, free, capitalism, Christianity, family cooperative.

* Овај рад је примљен 1. јуна 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. јула 2019. године.